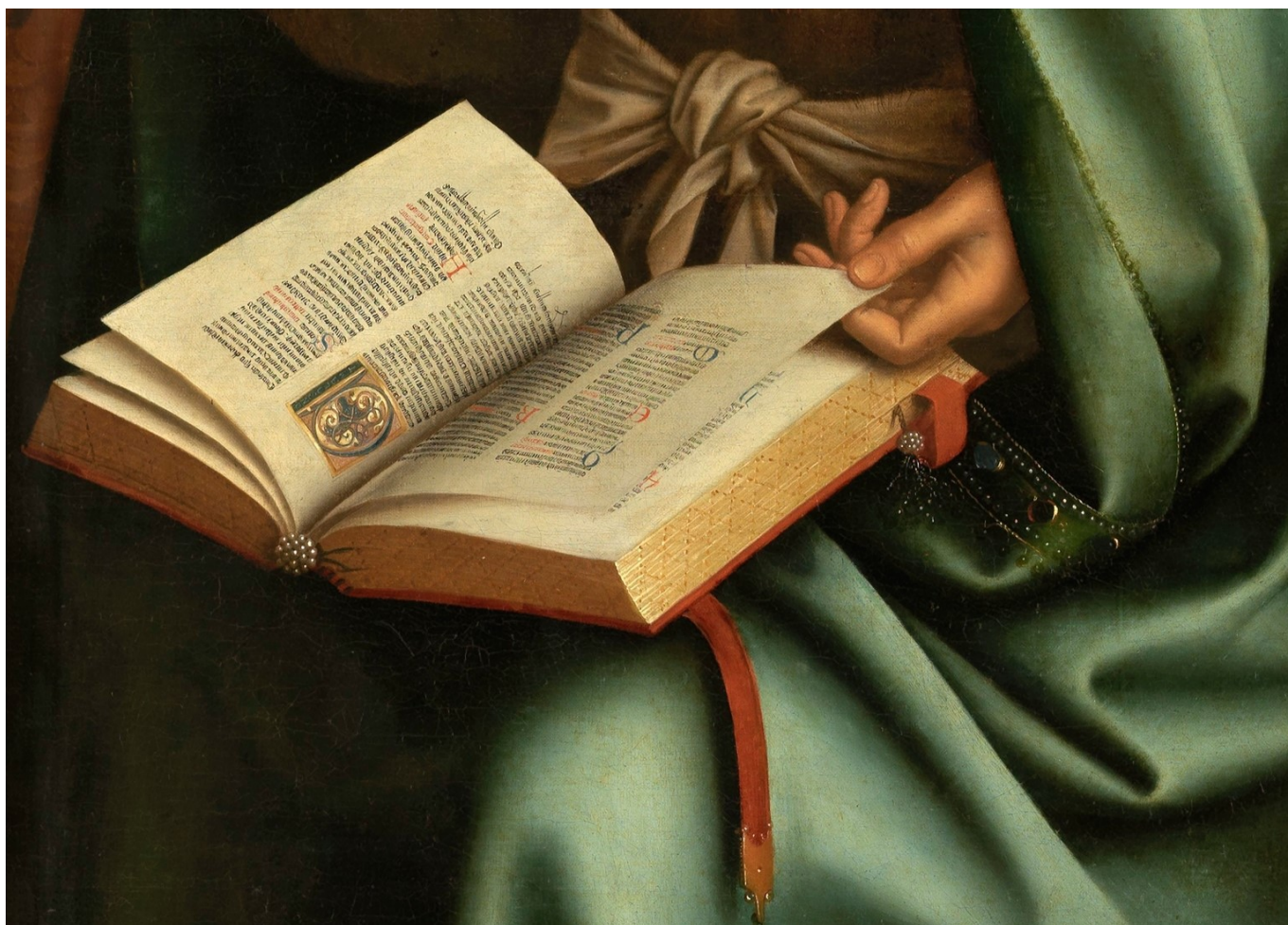

Благодать у першій українській проповіді на Воскресіння

ОЛЬГА ЧАПЛЯ

30 БЕРЕЗНЯ 2026

Ян ван Ейк, «Святий Йоан Хреститель» (фрагмент), XV століття

До Слова

Слово «благодать» в українській мові має два очевидні корені: «благо» і «дати». Якщо з

дієсловом усе більш-менш зрозуміло, то іменник заохочує заглянути до словників. Деякі з них подають цікаві коментарі. Скажімо, зі «Словника української мови» Бориса Грінченка (Київ, 1907–1909) дізнаємося, що благо — це добро. Там само можемо вичитати, що це слово «заимствовано изъ церк. языка и въ нар. рѣчи не употребляется». Ілюструє словникову статтю приклад із книги Псалмів, 7: «Заспіваю Господеві за всі Його блага». Вочевидь, на думку упорядника, на початку ХХ століття народ не надто охоче співав Господеві поза церквою. Аналогічне можна припустити і щодо століття ХХІ — а проте сучасне мовлення повне спільнокореневих добрих слів: «благоустрій», «благородний», «благословення», «благодійний»; трохи рідше в загальному вжитку трапляються слова, що належать скоріш до церковно-богословської сфери, як-от «благочестя», «благовоління», «благовістити» чи «благодать». Утім, із останнього слова багато починалося — принаймні починалася українська література.

Слово

«Слово про Закон і Благодать» — так традиційно називають твір митрополита Іларіона з довгою середньовічною «назвою»: «Про закон, Мойсеєм даний, і про благодать та істину, що були Ісусом Христом, і як закон одійшов, а благодать і істина всю землю сповнили, і віра на всі народи поширилась, і на наш народ руський. І похвала кагану нашому Володимиру, що ним охрещені ми були. І молитва до Бога од усієї землі нашої» (тут і далі цитую переклад Володимира Кречотня).

Нескладно зауважити, що в оригінальному заголовку бракує слова «слово», важче — порозшукувати інтертекстуальні взаємодії та з'ясувати, що спочатку таки було Слово. Помічною підказкою стає вірш 17 так званого прологу Євангелія від Йоана: «Закон бо був даний від Мойсея, благодать же й істина прийшла через Ісуса Христа». Саме цим віршем завершується уривок, який досі читають (принаймні в УГКЦ) під час Пасхальної Літургії. А починається він словами «Ἐν ἄρχῃ ἔν ἔν Λόγος», що в перекладі українською означає: «На початку було Слово».

«Слово про Закон і Благодать», створене в Києві в першій половині ХІ століття, — це перший датований (нехай і приблизно) текст української літератури. Припускають, що воно постало між 1022 і 1050 роками, тобто перед тим як Іларіона обрали митрополитом Київським, уперше призначивши главу Церкви з-поміж місцевих достойників з волі князя Ярослава і собору єпископів, а не з бажання Константинопольського патріарха.

«Слово про Закон і Благодать» — це текст із кількох частин, який, можливо, спочатку

виголошували усно, а потім — записали. Перша частина «Слова» — проповідь, а те, що тут з'являється й тема Благовіщення, нашоухує на думку, що приводом для неї могла бути Кіріопасха, себто збіг Благовіщення й Великодня. Без сумніву, у проповіді митрополита Іларіона відчутний вплив святоотцівської гомілетичної традиції. Київський оратор витворює унікальну кількарівневу мозаїку, викладену з різножанрових текстів, кожен з яких, а найпаче перший, себто наша проповідь, і сам виявляється мозаїкою образів. Для свого твору мистець відбирає старозавітню й новозавітню смальту, яку вміло поєднує в єдине текстове панно.

Образ же закону і благодаті — Агар і Сарра, спершу — рабиня, а потім — вільна. Аби зрозумів той, хто читатиме, як Авраам бо в юності своїй Сарру мав за жону собі, вільну, а не рабиню (Буття 16, 1-16), так і Бог з передвіку зводив і умислив сина свого у світ послати і тим у благодаті себе явити.

Сарра ж не народжувала, бо була неплодна, власне, була не неплодна, а замкнута божим помислом, щоб на старість розродитись.

Безвісною ж бо до часу і затаєною премудрість Божа була од ангелів і людей, не як неіснуюча, а як прихована, щоб виявитись наприкінці віку.

Сарра ж сказала Авраамові: «Се замкнув мене Господь Бог не народжувати. Увійди бо до раби моєї Агарі і народи од неї» (Буття 16, 2).

Благодать же сказала Богу: «Як не настав ще час зійти мені на землю і спасти світ, то зійди на гору Сінай і закон встанови».

Послухав Авраам мови Сарриної і увійшов до раби її Агарі.

Послухав же і Бог благодаті словес і зійшов на Сінай.

І народила Агар-рабиня од Авраама рабинича, і нарік Авраам його Ізмаїлом.

Зніс бо і Мойсей із Сінайської гори закон, а не благодать, тінь, а не істину.

По сьому, коли вже старі були Авраам і Сарра, з'явився Бог Аврааму, як сидів той перед дверима шатра свого опівдні при дубі мамврійському. Авраам же вийшов назустріч Йому, поклонився Йому до землі і прийняв Його в шатро своє (Буття 18, 1-33).

Коли ж вік сей став до кінця наближатися, навідав Господь рід людський і зійшов із небес, в утробу дівиці ввійшовши. Прийняла його дівиця з поклоном у шатро плоті своєї безболісно, кажучи так до архангела: «Я раба Господня, хай же буде мені по мові твоїй» (Лука 1, 38).

Тоді бо одімкнув Бог лоно Саррине і, зачавши, народила вона Ісаака, вільна — вільного (Буття 21, 1-3).

І як навідав Бог людське єство, з'явилося безвісне й утаєне, і народилася благодать і істина, а не закон — син, а не раб.

І як одняли отроча Ісаака од сосців материних, і як зміцнів він, то скликав Авраам гостину велику на честь того, що однімається Ісаак, син його, од сосців матері своєї

(Буття 21, 8).

А як був Христос уже на землі і не зміцнілою ще була благодать, то ссала вона зо тридцять літ, поки Христос таївся. Коли ж уже одлучилася вона і зміцніла, то з'явилася благодать Божа усім людям в Йорданській ріці. Скликав Бог гостину і частування щедре урядив телям, угодованим од віку (Матей 22, 4) возлюбленим сином своїм Ісусом Христом, зібравши на спільне свято усіх небесних і земних, разом ангелів і людей.

Спеціально ділюся великою цитатою, щоби легше було помітити, як у цій маленькій частинці «Слова» з розмаїтих скелець складено єдину тему — Божий задум спасіння людства, реалізований у двох етапах: Законі та Благодаті. Бог перед віками задумав послати свого Сина, щоб явити себе у Благодаті. Мабуть, це поодинокий приклад у богословських інтерпретаціях, коли сама Благодать звертається до Господа з проханням-порадою: «Як не настав ще час зійти мені на землю і спасти світ, то зійди на гору Сінай і закон встанови». Християн така послідовність не мала би дивувати, адже Син — Λόγος, себто Слово — є преекзистентною особою Пресвятої Трійці — історичним Ісусом Христом, про якого говорить Йоан Богослов.

Митрополит Іларіон у «Слові про Закон і Благодать» звертається до старозавітної історії батька народів Авраама і його потомства спочатку від рабині, а потім законної дружини. Сара сама підштовхує чоловіка до такого рішення, бо усвідомлює, що це Божий план для неї — не народжувати, доки не прийде найсприятливіший час. Між згадуваними подіями Старого і Нового Завітів дослідники Святого Письма налічують приблизно 2000 років, але з перспективи Божого задуму вони практично одночасні. Тож і низка паралельних віршів пропонує не формальне протиставлення, а цілковито гармонійну аналогію.

Апогей «Слова» — це уривок про дві природи Христа, у якому інтертекстуально-мозаїчно відображена і визвучена боголюдськість Спасителя. Цитати й алюзії у «Слові» — шматочки оброблених скелець. Митрополит Іларіон виважено відбирає їх, укладаючи велику словесну картину, центральним образом якої є Слово — Благодать.

Благодать як новий етап сотеріологічної програми поширюється на всі народи (на відміну від Закону — союзу Бога з вибраним народом). Київська Русь стала християнською державою завдяки вибору князя Володимира. Може, це був його політичний чи ще якийсь особистий інтерес, а може, це був вибір Бога, який захотів використати неідеального з погляду моралі князя для Своїх незбагнених планів. І тому другою частиною «Слова про Закон і Благодать» є «Похвала Володимирові».

Похвалімо ж і ми, по силі нашій, хоч малими похвалами, того, хто велике і дивне діло сотворив, нашого вчителя і наставника, великого нагана нашої землі Володимира, онука старого Ігоря, а сина славного Святослава, про мужність і хоробрість якого в літа його володарювання слух пройшов по багатьох сторонах, а звитяги його і могутність поминаються й пам'ятаються ще й нині. Не в худорідній бо і невідомій землі володарював той, а в Руській, про яку відати і чути на всі чотири кінці землі.

Іларіонові важить згадати Володимирових предків-завойовників, а відтак і Володимирового сина Ярослава, який був доволі близьким із автором. Кожен із них доклав зусиль до побудови Русі й зокрема Києва не тільки в сенсі територіальному чи архітектурному, а й політичному та культурному. «Похвалі Володимирові», про яку безперечно хотілось би (і вартувало б, може, за іншої нагоди) сказати багато, слідує «Молитва». Митрополит виголошує молитву, звернену до Другої Божої Особи, і не раз просить про милість. До речі, грецьке біблійне *χάρις*, що в перекладі українською — «милість», частіше означає «благодать».

Після Слова

Саймон Франклін — перекладач й автор передмови до гарвардського видання «Слова про Закон і Благодать» — пише: «Проповідь Іларіона (або проповідь, яку приписують Іларіонові) є шедевром київської писемності XI століття. Це чудова демонстрація стилістичної віртуозності, переконливий і сильний зразок богословської та історичної екзегези, визначна пам'ятка київської культури й думки. Іншими словами, проповідь заслуговує однакового визнання як за зміст, так і за форму, а також за дивовижний факт свого існування».

Здається, що до цієї високої та виправдано захопленої оцінки першого датованого твору української літератури варто додати ще щось важливе, бо особисте. Після знайомства зі «Словом» і під час тривалого його осягання Благодать стає діяльною. Вона запрошує її впізнавати, зокрема у словах.

Змалку слухання Євангелія під час Пасхальної Літургії було для мене винятковим досвідом. Лишень раз на рік у нашому селі читали — а точніше, співали — Євангеліє троє священників трьома мовами: українською, давньогрецькою, латинською. А тоді — дзвін. І так кожен вірш. Спочатку це було просто дуже незвично, але дуже красиво, тому я чекала цього дня, хоча мало що розуміла навіть українською. Потім, класі у п'ятому, коли моїм улюбленим гімназійним предметом стала латинська мова, я вже страшенно тішилася, що впізнавала звучання знайомих слів. Це було відчуття причетності до якогось таємного знання. Щось подібне

згодом відчувалося вже в університетські роки після курсу давньогрецької. Йоанів пролог здається однією з найпоетичніших частин Нового Завіту. Можливо, саме тому досвід проживання цього Слова може бути таким особливим, надто коли цю поезію співають.

Когось незбагненого містять ці слова. Λόγος та Σοφία є тією самою Особою, тому варто просити Благодать про дар мудрості, щоб розуміти Слово. І про дар благодарення, щоби цінувати те, що маємо шедевральну проповідь тисячолітньої давнини. В українській літературі спочатку було Слово, яке віршем із завершального євангельського читання на Воскресіння стверджує, що «Благодать же та істина прийшла через Ісуса Христа».

Пізнання Слова заохочує і проповідувати благо, і благо діяти. Принаймні слова з коренем «благо» з церковно-богословської сфери перенести до щоденного мовлення чи принаймні до щоденного думання.

ОЛЬГА ЧАПЛЯ

30 БЕРЕЗНЯ 2026

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in </home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php> on line **284**